

ВОЛОДИМИР ПІДПАЛИЙ У КОНТЕКСТІ “ТИХОЇ ЛІРИКИ”

У статті проаналізовано “тиху лірику” поетів-шістдесятників, зокрема Володимира Підпало, акцентовано увагу на їхніх ключових образах-поняттях – природи, матері, коханої, Вітчизни.

Ключові слова: шістдесятництво, “тиха лірика”, літературний процес, ідеологічний тиск, цензура.

Alla Tretiachenko. Volodymyr Pidpaly in the context of “quiet” poetry

In this paper, we attempt to examine the “quiet” poetry of Ukrainian writers of the 1960s generation, in particular that of Volodymyr Pidpaly. The author emphasizes their principal poetic concepts, that is, the nature, the mother, the beloved one, and the homeland.

Key words: 1960s generation of artists, “quiet” poetry, literary process, ideological pressure, censorship.

Літературне шістдесятництво в умовах ідеологічної блокади витворило систему багатовекторних естетичних координат, у площині котрих “тиха поезія” прочитується як своєрідна та неординарна модель спротиву тоталітарній дійсності. Це художнє явище постало внаслідок суперечностей у середовищі інаклюдної інтелігенції, яка через згортання демократичних норм за доби хрущовської відлиги опинилася перед екзистенційним вибором мистецького та особистісного, що, врешті, привело до пошуку нею форм і шляхів творчого самовияву. Так постає “тиха лірика” – явище неординарне, абсолютно не вивчене й цілком новаторське в контексті поезії українських шістдесятників.

Тривалий час “тиха лірика” як мистецький феномен губилася серед гучної поезії, з якою стрімко входили в літературний процес, руйнуючи соцреалістичні канони, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, Д. Павличко, В. Коротич та інші. Своєрідним іспитом на художню витривалість для них був відхід від державницького курсу, що, врешті, призвело до розколу шістдесятництва, особливо після арештів інаклюдної інтелігенції 1965 р. Відтак творчість шістдесятників через репресивні нагинки влади виразно почала проглядатися в кількох умовних літературних течіях. Одні митці співпрацювали із системою, вихваляли чинний режим і вождів соціалізму, інші відкрито їй опонували, ще інші вибрали позицію стоїчного мовчання, внутрішнього зосередження на власній творчості, ігноруючи прищеплену системою догми. Обраний кожним із митців шлях не був простий і легкий, бо вимагав від них значних жертв – духовних і моральних чи фізичних, аж до самопожертви.

Представники “тихої лірики” уникали співпраці з режимом, обстоювали творче самовираження, виступали проти засилля провідного на той час літературного методу соцреалізму. Занурилися у себе, у своє мистецьке “Я” й розкошували у власній творчості. Невдовзі митці відчули на собі ідеологічний прес, були відсторонені на маргінесі літературного процесу, їм були перекриті шляхи й вільний доступ до друку. За свою інакшість та загострену осібність вони зазнавали утисків та переслідувань, каральні органи всілякими способами перешкоджали їхній нормальній літературній праці.

Поняття “тиха лірика” в сучасному літературознавстві досі не потрактоване. Його коріння віднаходимо у творчості Г. Сковороди, досить виразно воно проглядається в доробку Б.-І. Антонича, неокласиків, поетів Розстріляного відродження Є. Плужника та В. Свідзінського. Явище набуває типового характеру в 60-і рр. ХХ ст. в українській та інших національних літературах за доби Л. Брежньєва як відповідь на ідеологічні тиски особистості.

Термін “тиха лірика” вперше ввів до літературознавчого вжитку всередині 1960-х рр. відомий російський критик Вадим Кожинов у зв’язку з науковою інтерпретацією творчості російського поета Миколи Рубцова: “У моїй пам’яті М. Рубцов нерозривно пов’язаний зі своєрідним поетичним гуртком... До гуртка цього належали С. Куняєв, А. Передреєв, В. Соколов та молодші поети – Е. Балашов, А. Червченко,

І. Шкляревський та ін. <...> Пізніше сформувалося літературне явище, яке отримало в критиці назву “тиха лірика”. Навіть більше, ця течія визначила цілий етап у розвитку вітчизняної літератури” [7, 1]. М. Зуєв [4, 13] вважає, що цю лірику названо “тихою” через орієнтацію її на строгий класичний розмір. Така поезія вирізняється простотою та чіткістю, їй чуже новаторство, а проблематика звужується до внутрішнього заглиблення людини в себе.

Ми схилиємося до наукових дефініцій українських літературознавців. Ю. Ковалів твердить: “Тиха” лірика – умовна назва ліричного струменя в українській літературі 70-х – початку 80-х років ХХ ст., що мав переважно стримане натурфілософське спрямування, характеризувався увагою до онтологічних проблем існування людини, заперечував настанови “соцреалізму”, намагаючись не конфліктувати з ним” [9, 484-485]. Автори такої поезії зосереджують свою увагу на душевному стані людини, сутності її людського буття та самозаглибленні, духовній і моральній орієнтації, на переживаннях та пошуках власних витоків, коріння, утрачених національних традицій тощо. Це лірика інтенсивного, поглибленого філософського осмислення дійсності.

Термін “тиха лірика” чи “тиха поезія” відносний. Як зауважує М. Домчук, “в українському контексті “тиха поезія” означала не стільки тембр, тональність звучання, скільки одну з моделей літературної діяльності (поряд з “мовчанням”, “дисидентством”) – езопівську мову, а також мистецьку позицію, можливу лише в тоталітарному суспільстві, – зятято “тримати оборону Слова” [3, 18]. Для представників “тихої лірики” їхня творчість була своєрідною компенсацією того, чого не вистачало в реальному житті, у ній вони черпали сили, енергію й насагу для життя. Це позиція тихого бунту, негамірливого опору режимові. В умовах панування нормативів соціалістичного реалізму, прагнучи знайти шляхи художньої й життєвої правди, автори “тихої поезії” були змушені діяти замасковано, натяками, за допомогою засобів інакомовлення, іронії, алегорії висловлювати свій протест тоталітарній системі. У негучних віршах, іноді навіть забарвлених любовними переживаннями, глибоко й переконливо звучить суспільне, загальнонародне (“Мить” В. Підпалого, “Скрипка” В. Лучука).

В українській літературі “тиха лірика” як творче явище пов’язана з іменами В. Базилевського, В. Діденка, В. Забаштанського, П. Засенка, Г. Кириченка, А. Кичинського, В. Коржа, В. Лучука, Б. Мамайсура, П. Мовчана, П. Перебийноса, Л. Талалая, М. Сома, Д. Чередниченка, В. Яринича та ін. Обдаровані амбітні молоді письменники, отримавши нетривалу можливість вільно творити й писати, перебували у спраглому пошуку нових ідей. Прикметно, що представникам цього поетичного напрямку в умовах тоталітарного режиму не довелося пережити трансформацій, супротивних природі їхнього хисту, однак життя кожного з них позначене особистою драмою.

На поетичну арену фактично водночас виходили своїми дебютними творами, зокрема, у тому поетичному розмаїтті вирізнялися збірки П. Засенка “На ярмарку вітрів” (1965), М. Сома “Вишиванка” (1964), В. Лучука “Маєво” (1964), В. Діденка “Степовичка” (1965), В. Коржа “Борвій” (1966), “Закон пензля” (1967), П. Перебийноса “Передчуття дороги” (1975), В. Забаштанського “Наказ каменярів” (1960), Б. Мамайсура “Чи буде шторм?” (1963). Попри суспільну атмосферу та ідеологічну вимогу вихвалити режим та його вождів, у їхній ліриці переважає пафос утвердження добра і краси, людини й людяності, природи і природності в усьому, життя в повноті всіх його виявів, виразно простежується уважний погляд у минуле. З молодечим завзяттям автори намагалися досягнути світ та знайти своє місце в ньому. Їхній доробок – про навколишній світ і глибіню людської душі, відкриття незнаних істин та нових життєвих пластів, тривожний дух шукань і знахідок, такий природний для мистецького процесу тих часів.

Зауважимо, що представники “тихої поезії” – творчі індивідуальності, чий суспільні позиції далеко не в усьому збігаються, але їх зближує перш за все орієнтація на певну систему етичних й естетичних координат. Публіцистичності й естрадності шістдесятників вони протиставили елеґійність, мріяли про соціальне оновлення – ідею повернення до витоків народної культури. У “тихій ліриці” соціальні конфлікти ніби

інтровертувалися, позбуваючись політичної гостроти й публіцистичної запальності. Визначальною рисою “тихої лірики” був відвертий діалог зі світом та людиною. Ця поетична течія, народжена добою шістдесятництва, витворила свої художньо-естетичні орієнтири і проблемно-тематичні зацікавлення, суголосні з попередньою літературно-мистецькою добою. Недарма В. Іванисенко зазначав, що представники цього напрямку орієнтувалися на традиційну форму українського вірша, розвинену М. Рильським, А. Малишком, Л. Первомайським [5, 5].

Яскравим представником “тихої поезії” шістдесятих був Володимир Підпалий. Він увійшов до української літератури скромно, без гучної риторики, зайвого поспіху. Його доробок пройнятий щирою любов’ю до Батьківщини, україноцентричністю, священним почуттям генетичного зв’язку з рідною землею, філософським осмисленням життя. “Поезія В. Підпалого постає мовби цілковито аполітичною, позбавленою ідеологічних нашарувань доби, однак між її рядками прочитується глибокий авторський протест згортанню демократичних процесів та нищенню національних ідеалів” [16, 95], – слушно наголошує О. Рарицький.

У творчості В. Підпалого прозирає щемкий неспокій за долю рідного краю, поет живе його тривогами, сподіваннями на кращу долю. Як поет-шістдесятник і редактор відділу поезії видавництва “Радянський письменник” він виступає носієм особливого світобачення і світорозуміння. “Наше сьогодніня вияскравлює його літературний і громадський подвиг, бо писати такі поезії, редагувати такі збірки, так безкомпромісно, мужньо і щиро підтримувати справжню літературу в 60-ті – на початку 70-х років зважувалися далеко не всі письменники, видавничі редактори. В атмосфері гоніння всього мислячого, прогресивного, в умовах масового цькування талантів, шпіонажу серед людських душ Володимир Підпалий вистояв, навіть підтятий жорстокою хворобою, не зрадив ні себе, ні друзів” [15, 38].

В. Підпалий, свідомо не прийнявши постулати радянської ідеології, перебуваючи в умовах вимушеної “внутрішньої еміграції”, у час духовного і творчого розкріпачення понад усе прагнув віднайти можливості повноцінної реалізації в житті та поезії, залишаючися вірним своїм внутрішнім переконанням. Тонкий лірик, автор негаласливий, він не часто звертався до зображення соціальних явищ, викриття вад тогочасного суспільства. М. Домчук зазначає: “Сповідуючи ідеали шістдесятників, поет не належав до відвертих нонконформістів, не бунтував проти старшого покоління, не гнався за поетичною модою” [17, 6]. Однак у його творах відчутний виклик офіційній ідеології, нехай негучний, але бунт проти стандартизації, спрощення, примітивізації людини. М. Ільницький назвав В. Підпалого “одним із найталановитіших представників покоління “шістдесятників”, який утвердив себе в літературі не голосною, а зосереджено заглибленою поетичною інтонацією... Він знаходив у творчості й у житті спосіб життя і почування, співзвучний скovorодинському ідеалу” [6, 681]. Поет прагнув передусім глибоко осмислити реальність, пропустивши її через розум і серце.

В. Підпалий свідомий своєї високої місії нести чесне слово в ім’я збереження власної поетичної сутності, загальнолюдської справедливості. Він твердо визначає власну життєтворчу позицію й невпинно стежить за її незмінністю, несхитністю. Поезія покликана служити народові, бо “живе поет лиш почуттям народним” (В. Лучук) [11, 125], бо “здля людей крилатіє поезія!” (В. Корж) [8, 3]. Письменники “тихої лірики” по-страдницьки шукають поетичний образ, слово:

Слово шукатиму	Як до межі
Ночі і дні	Без нічого дійду –
В полі, у морі,	Може, до слова
на купині.	ближче впаду... [13, 176].

Схожі творчі інтенції віднаходимо у В. Лучука:

Під ранок – вибух! –
Слово знайдено [11, 98-99].

Без пошуку неможливо проникнути в духовний світ людини. Власне, це один із тих творчих принципів, котрі утверджує українська поезія 60-х рр.

Поети, творчість яких ми досліджуємо, – здебільшого вихідці із села. У їхньому доробку цей образ символізує єдність із рідною землею, указує на закоріненість у рідний ґрунт. Для них село – це берег дитинства, невичерпна духовна криниця, котра наснажує упродовж усього життя. Це земля батьків, батьківська хата, рідні пороги.

Поезії В. Підпалого про рідне село передають щемкі роздуми ліричного героя про землю, яку він полишив іще в юності, проте зріднився з нею назавжди. Степ і гай, сад і діброва, “зелене гарбузиння на городах і капловухі соняхи веселі”, “стіл дубовий, ще дідівський, простий, мов сонце, і такий гостинний” нагадують поетові про дитинство, про віковичне коріння, пов’язане з образом рідного дому. З настроями В. Підпалого перегукуються ліричні роздуми В. Діденка:

Розмаїтий світ, привітні хати,
Тихий скрип криниці-журавля [2, 39].

У доробку представників “тихої лірики” тема малої батьківщини тісно пов’язана з темою України. Патріотичного звучання набувають твори В. Підпалого “Нам”, “Ad astra”, “Елегія про вічне”. У вірші “Тиха елегія”, написаному в останні роки життя, щемка любов до Батьківщини вихлюпується через край, вибухає Шевченковими ремінісценціями:

Коли мене питають: Україну
чи зможеш ти забути на чужині? –
кричу: кладіть мене отут у домовину,
живим!.. “О д н а к о в і с і н ь к о м е н і” [13, 164].

Мотивами трепетної синівської любові до Вітчизни, ніжної закоханості у красу її землі пронизані рядки П. Перебийноса:

Україно! Сонях остигає
І лоскоче золотом щоку.
Я любов’ю тихо присягаю
На твоєму полі-рушнику [12, 13].

Нерідко образ Батьківщини переплітається у творчості представників “тихої лірики” з невмирущим образом матері. “Для українців образ Матері триєдиний: любов до рідної неньки, яка переростає у глибоку пошану до Матері Божої, яка завжди була покровителькою українців, та невгасиму палку любов, що втілювалася у вічній боротьбі, до Матері-України, яка потребує захисту” [1]. “Україна – то доконче мати”, – писав В. Підпалый [13, 137]. Зворушливо й задушевно звертається В. Діденко до матері:

Прощання мить... І лиш хустина
Мені цвіла оддалеки
Й хороша усмішка єдина
З-під найріднішої руки [2, 47].

Образ Пресвятої Богородиці як усемогутньої заступниці людства перед Богом українці завжди асоціювали з образом найдорожчої людини:

У Боянській церкві стою.
Дивлюсь на мадоннині пальці
І пригадую матір свою,
Що на поле спішить у фуфайці [11, 109-110].

У любовних віршах письменники “тихої лірики” розвивають мотиви кохання, самотності, розлуки, зради. Сердечні почуття поети переливають у наспівні рядки, сповнені ніжних почуттів та світлого смутку:

...Йде весна над землею,
і рожеві пелюстки летять на траву...
Говори, говори, хоч ніколи своєю,
хоч ніколи своєю тебе не назву... [13, 51].

Поезії пройняті ласкавими мелодіями, ностальгійними спогадами про першу любов: у В. Коржа “Згоріло все. І полум’я розтало... А в серці залишилась ти одна” [8, 81], у В. Діденка “Зовуть тепер матусею мою любавку русую” [2, 70]. Нерозділене кохання ліричного героя В. Лучука вибухає образою й ревнощами: “Ходи собі з ним! Живи собі з ним! – А я через десять років з причин безпричинних уп’юся в дим...” [11, 191].

Ліричні твори авторів перебувають у нерозривному зв’язку з фольклорною поетикою, у них відчутний народний дух та національний колорит. Фольклор для митців – спосіб мислення, код душі, еволюція генетичної свідомості. Автори широко вживають народнопісенні мовні звороти – дівчина-куниця, дороги-рушники, вишиванка, доленька-криниченька, барвіста хустина – та загальнонародні назви флори й фауни: журавель, зозуля, соловей, жайворон, ластівка, дикі гуси, калина, шипшина, терен, смерека, вишня, дуб, барвінок, рута-м’ята.

Поезія В. Підпалого “Судженій” за художніми образами й мелодикою нагадує ніжну й печальну народну пісню:

Це ж тобі зозуля в гаї
Щастя зичила:
“Рости!”
Це ж до тебе з короваєм
йдуть від мене старости [14, 42].

Вірш В. Діденка “Заплітає кісоньку...” створений на зразок народної веснянки, де основний мотив – закликання весни:

Ой веснянко-веснонько!
Землю розбуди,
Дай мені на веслонько
Крапельку води [2, 56].

Структура поезії легка, ненав’язлива, ліризмом та простотою позначені народнопісенні образи землі, гаю, подоляночки, проліска, що увиразнюють фольклорну основу твору.

Часто в поетів “тихої лірики” фольклорні мотиви переплітаються з мотивами природи. Мальовничі пейзажі приваблюють красою й розмаїттям барв, багатством та глибиною образів: “Обіруч тополь високі факели чисті і святкові, мов хорал...” [13, 68], “заколисали голубі вітри” [8, 83], “сумують лілії край берега, а зорі плавають в ставу” [10, 71], “синього вітру наллято в гаї”, “пролісків зграйка розквітла” [2, 45]. Природа допомагає письменникам пізнати дивовижний світ, відшукати гармонію з ним; природа – джерело життя й натхнення для митців. М. Домчук зазначає: “У творах представників “тихої поезії” визначальною стильовою домінантою стало ствердження одухотвореного, а не технологічного ставлення до рідної землі й природи, яка живе за законами, не завжди доступними людині. “Тиха лірика” синтезувала основні напрямки української поетичної культури: народно-поетичну творчість, українську класичну поезію, “селянську” її гілку, в якій відтворене особливе світовідчуття людини – безпосереднього учасника діалогу із землею” [3, 18].

Наслідування традицій української народної творчості, насичення ліричного доробку митців “тихої лірики” народнопоетичними образами та символами свідчить

про їхню глибоку вкоріненість у фольклорний ґрунт. “Тиха поезія” була спробою шістдесятників віднайти власне національне коріння, звернутися до джерела, де відбувалося зародження традицій, цінностей, народної моралі, духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондаренко М.* Образ матері в українській культурі. – Режим доступу: <http://www.marynakb.livejournal.com/7651.html>
2. *Діденко В.* Мережки сонця. – К.: Молодь, 1976. – 99 с.
3. *Домчук М.* “Амплітуда поета – від землі аж до неба...”: Володимир Підпалый у контексті шкільної програми // *Дивослово*. – 2004. – № 5. – С. 18-23.
4. *Зув Н.* Поезія Николая Рубцова // *Література в школі*. – 1984. – № 1. – С. 13-20.
5. *Іванисенко В.* Виховання душі // *Українська мова та література в школі*. – 1983. – № 1. – С. 5.
6. *Ільницький М.* На перехрестях віку: У 3 кн. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – Кн. I. – 838 с.
7. *Кожин В.* Жизнь и поэзия Николая Рубцова. Воспоминания современников. В кругу московских поэтов. – Режим доступу: <http://www.rubtsov.id.ru/Memories/kojinov.htm>
8. *Корж В.* Закон пензя. – К.: Рад. письменник, 1967. – 84 с.
9. *Літературознавча* енциклопедія: У 2 т. / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.
10. *Лучук В.* Осоння. – К.: Молодь, 1962. – 77 с.
11. *Лучук В.* Поезії. – К.: Молодь, 1968. – 192 с.
12. *Перебийніс П.* Навіки зупинена мить // *Рідна школа*. – 1995. – № 7-8. – С. 12-13.
13. *Підпалый В.* Золоті джмелі: Вибрані твори / Упорядкування та примітки Н.А. Підпалої; худож. оформ. К.І. Сулими. – К.: Твім інтер, 2011. – 560 с.
14. *Підпалый В.* Повесіння: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1964. – 90 с.
15. *Пішов у дорогу – за ластівками: Спогади про Володимира Підпалога / Упоряд.: Ніла Підпала, Олег Рарицький; передм. Олега Рарицького; прим. Ніли Підпалої.* – Кам’янець-Подільський: ПП “Медобори-2006”, 2011. – 496 с.
16. *Рарицький О.* Редакторська діяльність Володимира Підпалога в епістолярних спогадах сучасників // *Слово і Час*. – 2011. – № 7. – С. 95-102.
17. “Усе, що в серці виплекав я доброго, належить вам”: Бібліографічний покажчик / За заг. ред. В. Плачинди. – К.: ТОВ ВВФ “Котигорошко”, 2001. – 112 с.

Отримано 5 квітня 2012 р.

м. Тирасполь,
Придністровська Молдавська Республіка

